

НАРАТИВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ТЕАТРАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Наталія Бородіна

Анотація: Проблема другої світової війни та Голокосту кардинально по-різному сприймається в російському та українському театральному просторі. Вистава «Кадіш» Одеського академічного театру Ляльок є унікальним матеріалом для аналізу різниці у наративах – саме ця вистава спочатку була поставлена в Росії, а далі без змін мови та декорацій переїхала до Одеси і була зовсім інакше сприйнята і вписана в український наратив опрацювання пам'яті.

Ключові слова: Голокост, Одеський академічний театр Ляльок, Кадіш, друга світова війна у театральних виставах.

Офіційно Росія напала на Україну 24 лютого 2022 року, але неофіційна війна йшла набагато раніше, ще з 2014 коли Росія підступно напала на Крим та Схід України. Весь цей час в культурному просторі країн намагалися досягнути феномен війни, дуже часто при цьому звертаючись за аналогією до досвіду минулих війн – насамперед другої світової війни, яку в Радянському просторі за традицією називали «Великою вітчизняною» (ВОВ). З 2014 року виходили театральні вистави, присвячені пам'яті війни – в Росії майже завжди в дусі «Ура-патріотизму» та девізу «можемо повторити», в Україні частіше вони наближались до наративу «ніколи знову» і опрацьовувались більш сумні та болючі теми – наприклад, Голокост.

Мета – дослідження наративу війни та Голокосту у театральному просторі

Ступінь розробки - проблеми театральних наративів війни були присвячені здебільшого публікації на сайтах новин – зокрема Ф. Вауліна в «Дзеркало Тижня» [Вауліна, 2023], В. Поліщук в «Одеське життя» [Поліщук, 2023], Ю. Суценко в «Українська правда» [Суценко, 2023].

Необхідно перенести дискурс з новинно – публіцистичної площини в наукову.

Напередодні початку війни в 2014 році, і особливо перед початком повномасштабного вторгнення в 2023 році Росія активно просувала тезу, що «Росія є переможцем війни з жахливим фашизмом (нацизмом), а в Україні є фашисти» – саме цей месідж лунав звідусіль, і натякав на висновок «Росія повинна напасти на Україну, тому що тільки вона вміє перемагати фашизм». Російські фільми, вистави, випуски новин – все було насичено брехнею, також досить багато англійського контенту на замовлення росіян повторювало цю ідею. Наприклад, відомий театральний діяч П. Шуман говорив, що Україна сама винувата в тому, що на неї напали, бо там же нео-нацисти: “The neo-Nazis have armies in Ukraine and they violated those border towns incredibly,” said Schumann. “To not report on this and to leave that background out of it is just shamelessly wrong. What you get in the Western press is a super-simple fairy tale that has very little to do with the truth.” [Jon Kalish, 2023].

Вистав про «війну з фашистами» в Росії було дуже багато, кожна школа і кожен клас мусив або відвідати, або власноруч поставити виставу про «велику

перемогу» і всі повинні були носити помаранчово-чорні георгіївські стрічки як символ перемоги у ВОВ – їх масово роздавали безкоштовно, і поступово не носити таку стрічку було вже якось дивно, бо всі ж носять – на машинах, на ключах, на наплічниках. Деякі вдягали одразу багато стрічок – щоб підкреслити свою відданість, або повністю розписували машину у кольорах стрічки на згадку про війну та «дідів, які воювали».

Рис. 1 георгіївський розпис

Аналіз російських спектаклів з 2014 по 2023 роки на тему війни показує, що домінуючою темою був «ура-патріотизм» (Наприклад, вистава Росгосцирку «Салют Перемоги!»). Якщо ж згадувались жертви війни, то як правило – блокада Ленінграду («Можна попросити Ніну» в Московському обласному театру ляльок, «Ленінградка» в Театрі Ляльок ім. Образцова та «Мій Марат» в Спільці акторів Таганки). В багатьох театрах вистави на воєнну тематику супроводжувалися роздачею «військової каші» – щоб «глибше відчувати» важливість перемоги (Наприклад, у виставі "Якщо ворон у висоті." в Новому Арт Театрі)

Рис. 2. кадри зі спектаклю «Якщо ворон у висоті» та роздачі каші.

Трагедія Голокосту у спектаклях, як правило, не розглядалась – в російському воєнному наративі «Щоденник Анни Франк» активно заміщувався «Щоденником Тані Савічевої», яка загинула від голоду під час блокади Ленінграду, щоб показати, «що наша трагедія більше, ніж трагедії всіх інших народів». Провину за голод в Ленінграді була покладена на Німеччину, хоча сучасні дослідження викривають, що провина була на невдало побудованій радянській логістиці. [Канал «Дош», BBC, lenta.ru, Кречетніков, 2019] Відомий історик Марк Солонін взагалі стверджує, що блокади не було, а «Сталін скористався нагодою скоротити чисельність нелояльного до радянської влади населення» [Солонін, 2019]. (<https://www.youtube.com/watch?v=p1EaSn8YC2w>).

Рис. 3 уривок зі спектаклю про голод в Ленінграді («Можна попросити Ніну» в Московському обласному театру ляльок)

В 2023 році вистави в театрах Росії майже всі зачіпають воєнну тематику – навіть якщо вистава зовсім не про війну, вона все одно повинна підкреслити вірність політиці Росії. Як в радянському терорі 30х років стає підозріло, якщо ти не ходиш на патріотичні вистави і не розповідаєш всім, як вони тобі сподобались. Тому на сайтах театрів з'являється дуже багато схвальних відгуків про спектаклі на воєнно-політичні теми – наприклад, відгук про виставу «Третя ракета» Театру російської армії: «Особливо пронизливо гірко, в умовах війни, що йде на території України, проти недобитої свого часу фашистської гадини, звучить непохитна готовність командира розрахунку Маркела Жовтих покласти своє життя на вітар перемоги, аби нащадки такого жаху не зазнали, аби проклятий фашизм був назавжди винищений»[Сайт «Театр російської армії», 2023].

Дуже цікаве «заміщення пам'яті» в наративі про війну обигрується також у деталях – у всіх Світова війна, а у нас буде вітчизняна (ВОВ); у всіх вона почалася 1 вересня, а у нас буде 22 червня; у всіх вона закінчилась 8 травня, а у нас буде 9 травня – «Нам хотілося висловитися до 75-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, але через пандемію прем'єру довелося перенести, – пояснює режисер, художній театр Сергій Женовач. – Зараз навколо військової теми стільки точиться різні розмови, невірні оцінки, наговори. Війна багатьом не Вітчизняна, лише Світова. Мені здається, це неправильно», – пояснює режисер «В окопах Сталінграду» Московського Художнього театру»[Філіппова, 2021]. Також у дусі заміщення пам'яті та переписування історії ставляться нові вистави, де тема другої світової плавно переходить в тему війни з Україною, наприклад, театр імені Мосради ставить виставу «Ненадіслані листи»: «перше серйозне театральне осмислення Громадянської війни, що щойно завершилася. Саме ця генетична пам'ять диктує нам сьогоднішнім звернення до сучасних тем, сама, мабуть, гостра з яких – СВО»[Бугулова, 2023] – тобто окупація Росією сходу України подається як «завершення громадянської війни» і жадливий терор, який вчиняє Росія на території України названий «спецоперацією».

Тема Голокосту інколи з'являлась в російських театрах – зазвичай за грантової підтримки, або у опозиційних режисерів, або як чергова спроба розказати про «велику перемогу». Можна нарахувати менше десяті вистав на цю тематику – «Чорна книга Естер» (постановка режисери Жені Беркович, яка зараз заарештована за нелояльність до влади), «Фаїна. Ешелон» – брехлива вистава в

дусі «ура-патріотизму» з годуванням глядачів «воєнним борщем» (Московський театр «Школа сучасної п'єси»), в такому ж дусі побудована «Матроська Тиша» в театрі Олега Табакова. «Кабаре Терезин» (Театр «На Ливарному», Центральний Дім Актора) – спроба розповісти про Голокост у жанрі комедії.

Окремо можна виділити спектаклі, які було створені за підтримкою «Російсько-Ізраїльського консульського центру»: «Щоденник Анни Франк» (театр імені Вахтангова) та «Я маю розповісти» (театр ФЕСТ) – вони розповідають про Голокост саме як про трагедію і навіть ризиковано пишуть, що «рекомендуємо виставу тим, хто вважає веселими наклейки «Можемо повторити» [Сайт театру ФЕСТ, 2023]

Рис. 4. уривок з вистави «Я маю розповісти»

«Не-триумфні» воєнні вистави супроводжувались «пояснювальними записками», що вони показують війну як трагедію, не через незгоду з офіційною політикою Росії, а через необхідністю візуалізувати масштаби жертв та перемоги: «Коли говорять про величезну кількість загиблих, про мільйони замучених – це лише цифри. Але коли з'являється конкретна людина з певним кольором очей, волосся, зі своїми переживаннями, тоді її загибель сприймається як своя особиста трагедія. Мені хотілося, щоб глядачі перейнялися цією історією, полюбили людей, які з'являються на сцені».[Смалюшок, 2021]

Європейський символ війни «ніколи знову» був незрозумілим в інфопросторі, насиченим російською пропагандою – «як це ніколи знову? Вони намагаються вкрасти у нас нашу велику перемогу?». Всі західні міркування на тему війни визивали люту ненависть у пересічного російського громадянина, так і у деяких мешканців України, які знаходилися під впливом російської пропаганди. Наприклад, фільм «*Shining Through*», який показував, що не тільки росіяни перемогли в другій світовій війні, але також багатьох зусиль доклали американці та європейці, визвав справжню хвилю хету – навіть в відносно толерантній російській вікіпедії про нього зазначено: «Фільм изобилует массой ошибок, нелепостей и неточностей и демонстрирует откровенный непрофессионализм его создателей».[Вікіпедія, російська версія сторінки].

Вистави, які показували Голокост як трагедію, немов би постійно мусили виправдовуватись – така саме доля спіткала проект Елістіна Михайлова «Кадіш». Ця вистава унікальна тим, що це єдиний проект, який був показаний, як в російському та і українському театральному просторі.

В рамках дослідження ми провели інтерв'ю з російсько-українським режисером Е. Михайлова – досить довгий час він жив в Росії, але був змушений лишити столичну сцену та переїхати до Хабаровську, а потім лишити Росію та переїхати в Україну, де він став режисером Одеського обласного академічного Театру Ляльок. За його словами, ще до початку війни йому хотілося розвіяти міф про «велику перемогу» і показати, що війна передусім є стражданням.

Постанову «Кадіш» спочатку побачили росіяни, мешканці міста Хабаровськ Російський медіа простір неоднозначно ставився для спектаклю – з одного боку, він про улюблену війну, а з іншого – де ж тут перемога? Все події вистави про страждання і наприкінці не з'являються росіяни, які рятують всіх від фашистів. Новини намагалися знайти для нього виправдання: «Вистава планувалася до 75-роковин Перемоги» [Телеканал Хабаровск, 2021] – тобто це теж про перемогу, але трохи по-іншому.

Вже перші рецензії на виставу, немов би вибачаючись, підкреслювали, що це не історія про голокост, це історія про «бабусю режисеру». Так, інший сайт новин пише: «Ета постановка – не плакат о доблестных воинах и великих битвах. Она названа по имени маленькой деревни, которую завоевали в самом начале войны. Там жила бабушка режиссера спектакля Элистана Михайлова. [Транссибінфо, 2021]

Рис. 5 уривок з вистави у Хабаровську «Станція Тевлі»

Але досить швидко пропаганда знайшла шлях розуміння вистави, звичний для мейнстріму: «Фашизм, він звичний, він навіть усміхнений. І він живучий. Дуже живучий. У цій ляльковій виставі, хоч і лялькове зло, але воно величезне. І хіба вистояти маленькому чоловічку проти зла?» [Транссибінфо, 2021] – якщо після цього додати: «а в Україні ще досі фашизм і нещасне російськомовне населення потребує російського захисту» то з анти-воєнної вистава знов перетворюється в пропаганду війни, як і все, що зараз відбувається в російському медіа просторі.

Вистава «Кадіш» цілком відповідає загальноєвропейському нарративу, була схвально сприйнята в Україні [Вауліна, 2022], але в Росії вона надто контрастувала з усією іншою «політикою партії». Не дивно, що Елістину Михайлову невдовзі довелося виїхати.

Те, що Росія дозволила поставити «Кадіш» (перша назва – «Станція Тевлі») скоріш за все пов'язано з заграванням з іудейською спільнотою, намаганням переманити їх на свою сторону – постановка "Станція Тевлі" стала переможцем конкурсу грантів "Подія", організованого Російським єврейським

конгресом.[Російські євреї, 2021]

Вже в Одесі вистава привернула увагу іудейської спільноти України[Federation of jewish communities of Ukraine, Jewishnews, 2021]

Саме ця вистава дає максимально чітко визначити особливості українського сприйняття теми другої світової війни і Голокосту: зараз для українців скорбота – це не тільки засоби опрацювання пам'яті і травми другої світової війни, це і надія на те, що ми за аналогією можемо через страждання сьогодення здобути перемогу в війні з Росією.

Опис вистави в соціальних мережах Театру: «Цю виставу неможливо грати без болю в серці і неможливо дивитися без сліз – але її необхідно грати і дивитися – заради пам'яті, заради майбутньої Перемоги України». [Одеський академічний театр ляльок, 2021]

Саме трагічність української версії вистави стає частиною українського нарративу та «протиотрутою» від російського нарративу «можемо повторити»: «ті, хто не побував у пеклі, не бажають нічого про нього знати. Всі прагнуть до раю. Чому ж тоді рай для людства поки що недосяжний, а пекло час від часу повторюється?» (Ойген Когон, німецький публіцист і соціолог). «Пам'ять про Голокост необхідна, щоб наші діти ніколи не були жертвами, катами або байдужими спостерігачами» (Ігуда Бауер, ізраїльський історик) [Одеський академічний театр ляльок, 2021]. Саме це зараз відбувається в Росії – переписана історія та змінена пам'ять в душі ура-патріотизму призводить до того, що частина росіян стають катами (можна згадати жакливі злочини російської армії в Бучі), а частина байдужими спостерігачами, які підтримують війну та пишуть схвальні відгуки на сайтах.

На півдні і сході України, зокрема в Одесі, також досить багато людей жили в нарративі російської пропаганди – в місті було досить багато храмів Московського патріархату, де вірянам розповідали про «українських фашистів та велику перемогу», а також популярними були російські телевізійні канали, бо «за радянських часів ми їх дивилися, то чого зараз будемо відмовлятися». Але в цілому культурний простір України був готовий до іншого сприйняття Голокосту.

В 2017 році схожий проект опрацювання пам'яті Голокосту у театрі був реалізований у Львові: режисерка Олена Біляк зробила виставу «Кадіш» в дитячій театральній студії: «Сценарій йому Олена писала сама. Постановка про трагедію єврейського народу починалася з безтурботних ігор та кумедних сценок, а закінчувалася символами трагічної загибелі дітей-сиріт під уривки пронизливої поеми. Олександра Галича "Кадіш". «Я подумала і зрозуміла, що поставити Кадіш у чистому вигляді, звичайно, дуже складно, але якщо додати туди легких віршів вівсі Дріза і скомбінувати з світлішими образами, це можливо навіть для малюків», – пояснює педагог. Дія вистави починається у вигаданому містечку Хелом із дитячих віршів Овсея Дріза. Маленькі діти разом зі старшими розігрують сценки, театально сваряться та миряться, мріють, сидячи на призьбі та, звичайно, розповідають казки. Іноді їм у цьому допомагають дорослі. І лише поступово характер віршів змінюється, сільські будиночки декорацій огорожуються колючим дротом, але в грудях в дітей віком з'являється жовта шестикінцева зірка. [Кирилова, 2023]

В 2021 році був поставлений спектакль «Бабин Яр» (Драмтеатр м. Івано-Франківськ). Режисер постановки та автор інсценізації Олексій Лейбюк каже, що ця робота – «данина пам'яті жертвам трагедії єврейського та українського народів,

наша шана і молитва за тих, хто не мав шансів на цій дорозі смерті». [Галка, 2021]

Взагалі про тему Голокосту у театральному просторі було сказано досить багато, і в осмисленні цієї теми на першому плані завжди була тема поваги до людини, до права бути іншим. Це те, що не звучало в російському культурному полі, бо поважати страждання там можна було, тільки якщо це «наші страждання» – тобто страждання блокади Ленінграду, і ок, навіть можна про Голокост, але тільки за умовою, що це «історія про бабусю нашого режисера».

У Львові (театр «Людям і ляльки») представили прем'єру вистави «Діти Ноя» за Еріком-Еммануелем Шміттом, у відгуках до якої: «Дякую за цю історію про Людину! Про повагу до іншого і іншості, про різноманітність культур і релігій. Такі вистави встановлюють високу мистецьку планку!» [Козирева, 2021]. Схожа тональність опрацювання пам'яті Голокосту в виставі мандрівного релігійного театру «Еммануїл» імені Карла Войтило [отець Григорій, 2021] театр їздить по військовим шпиталям, в'язницям та іншим закладам, мешканці яких не мають змоги відвідати театр особисто.)

Також своя версія Голокосту є у академічного музично-драматичного театру «Циганський театр Романс» – це особливість саме українського простору, бо в Україна в межах геноциду другої світової війни загинуло не тільки багато іудеїв, але й дуже багато ромів, про що вони теж хотіли б висловитись у виставі [Загурська, 2022].

Цікавий формат аудіо вистави було обрано розробниками музею «Бабий Яр» – там можна «пройти в чоботах людини» історію трагедії українських іудеїв за часів другої світової війни: «Дізнатися, зрозуміти, відчутти й побачити трагедію глибинно пропонують творці аудіовистави «29/09». Увімкнувши навушники під час прогулянки Бабиним Яром, кожен із нас матиме таку можливість. На учасників вистави чекатимуть реальні історії свідків трагедії – тих, кому вдалося вижити, і тих, хто помер. Кожне переміщення – нова оповідь. Слухачі простуватимуть тими самими вулицями й бачитимуть місця, пов'язані з кожною з історій. Поринуть в трагедію Бабиного Яру допомагатимуть документальні фото з додатку» [Київмапс, 2020].

Рис. 6 місце аудіовистави «Бабий Яр»

Ідея «пройти шлях» Голодомору також була реалізована в Чернівцях у виставі «Валіза», де француз Франсуа Жако шукає правду про свою родину по дорозі до Музею табору смерті, а там, в Освенцимі, на одній із валіз він впізнає прізвище свого батька: «Але це не звичайна екскурсія, а шлях до відновлення пам'яті й

ідентичності», – наголошують автори вистави [Спориніна, 2023]

Дуже болючою темою є вина українців в геноциді іудеїв за часів Голокосту, отже відомі випадки, коли українці ставали колаборантами і разом з німцями знищували іудеїв. В «Кадіше» Е. Михайлова є дуже значущий момент з цього приводу – навіть іудей може стати колаборантом і знищувати іудеїв. Російська пропаганда дуже розкручувала в інфопросторі тезу, що саме українцям генетично властива схильність до фашизму і саме вони вбивали іудеїв, при цьому вони не розповідають, що російський колаборантів за часів другої світової війни було більше, ніж українців, і людина будь-якої національності може як захищати свою родину, так і бути колаборантом. Так, вистава "Паперовий ковчег" у центрі Івана Миколайчука розповідає про український аналог «Списку Шиндлеру» – історія про те, як міський голова Чернівців під час Другої світової війни врятував від депортації тисячі євреїв [Суспільне, 2022]. Але Росії була дуже вигідна «спотворена історія», тому матеріали про українських колаборантів активно розповсюджувались і спонсувались вистави на цю тему.

Найбільший резонанс отримала така російська вистава – провокація «Голокост Кабаре» Ілля Мощицького, російсько-вірменського єврея, режисера зі Санкт-Петербурга. В виставі розповідається про Івана Грізного – жадливого вбивцю іудеїв в таборах смерті, яким міг бути або Іван Дем'янюк або Іван Марченко (обидва прізвища українські). Як стверджує продюсер вистави Джонатан Гарфинкель, який привіз в 2017 році виставу до Києва: «Україна для мене була найбільш значущим місцем, де я міг поставити цю п'єсу. Для мене надзвичайно значущим є той факт, що Дем'янюк народився в Україні і тема Дем'янюка є надзвичайно чутливою для України з багатьох причин. Мені було цікаво побачити і відчутти, якою буде реакція української публіки». [Каневський, 2021]

Але мешканці України відреагували досить різко на цю виставу, особливо головний рабин України: "Зараз у Петербурзі проходить вистава зі страшною назвою "Голокост Кабаре"!!! Яка у Києві не пройде!!! П'єси з назвою "Голокост Кабаре" в Києві не буде. Просто тому, що є слова, які не можна чіпати байдужими руками і які не можна перетворювати в крикливий рекламний бренд. Ось цей жах (не знаходжу слова як це назвати) повісили в центрі Києва вчора, в день пам'яті жертв Голокосту, в місті, де знаходиться Бабин Яр, навпроти центральної синагоги!! І продаються квитки на п'ятничну виставу. Кому потрібна ця провокація я не знаю, але заявляю, що ми, єврейська громада, зробимо все, щоб прибрати цю провокацію негайно." [Чигир, 2017]

В Києві провокація пройшла невдало, але вистава і далі гастролює по світу і розповсюджує наратив про «жадликих українських фашистів», на жаль до цього наративу долучився також і Нетфлікс, який створив серіал про Дем'янюка «Devil Next Door» у 2019 році. Українському культурному простору дуже не вистачає дослідження теми колаборантів, яке впише цю проблему в опрацювання національної пам'яті – з одного боку як провина і вибачення (за аналогом американських музеїв провини), з іншого боку як привід прославити не-колаборантів і пишатися тими людьми, які допомогали жертвам Голокосту.

Висновки:

Проведене дослідження дозволяє виділити дві лінії в осмисленні Голокосту і

подій другої світової війни:

1) Російська:

Наратив другої світової – ми всіх переможемо, наші діди воювали, можемо повторити

Наратив Голокосту – ми відчули страждання (наш Голокост – це блокада Ленінграду), ми повинні помститися фашистам.

Зазначені наративи створюють агресивно-ресентиментальну рецепцію досвіду другої світової війни та Голокосту у суспільстві.

2) Українська:

Наратив другої світової – ніколи знову. Виправдовувальна позиція «Ми також допомагали іудеям» з приводу постійних атак Росії на тему «українських катів – колаборантів».

Наратив Голокосту – зрозуміти важливість толерування іншого, «пройти шлях Голокосту».

Ці основні лінії вимагають відповідних художніх засобів: «На думку Майї Гарбузюк, український театр до 2014 року взагалі був позбавлений можливості пропрацювати колективні травми. Серед них, наприклад, наслідки Голодомору чи Другої світової війни. Радянські умови не дозволяли через п'єсу осмислювати та відчувати гіркий досвід, а осмислити його можна мовою ірраціональною. Тобто це не мова Наталки Полтавки, така правильна, причинно-наслідкова, а це складні мистецькі конструкції на кшталт сюрреалістів»[Яремак, 2022].

Якщо порівнювати «Кадіш» Хабаровської та Одеської версії театру ляльок, то він майже не відрізняється художніми засобами – вистава взагалі не містить текстів, тільки уривки з іудейських пісень та молитов, чим дуже відрізняється від традиційних російських вистав. Вистави російського інфопростору завжди показують «правильних» героїв з «правильними високохудожніми стражданнями за Станіславським». На відміну від правильних пафосних героїв російського театального простору, українські театри шукають більш правдивих засобів передати емоції, бо не може людина на шляху до Таборів Смерті бути абсолютно раціональною і промовляти речі з відмінною дикцією і патетикою. І зараз пережиті страждання війни дозволяють українцям дійсно пройти «шлях Голокосту» – мешканці де окупованих міст Бучі, Херсону і Маріуполя зрозуміють тих, хто вижив при Голокості найкраще за будь-кого.

Список літератури:

1. Вауліна Ф., 2023, Одеський ляльковий театр послав Путіна у пекло до диктаторів/ «Дзеркало Тижня». URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/odeskij-ljalokovij-teatr-vidpraviv-putina-u-peklo-do-diktatoriv.html>
2. Вауліна Ф., 2022, В Одесі представили виставу-реквієм про трагедію голокосту за участі акторів та ляльок/ «Дзеркало Тижня». URL: <https://zn.ua/ukr/culture/v-odesi-predstavili-vistavu-rekviem-pro-trahediju-holokostu-za-uchasti-aktoriv-ta-ljalok.html>
3. Поліщук В., 2023, Театри в Одесі: як виживають та дають вистави під час війни/ «Одеське життя». URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/odeski-teatri-pid-chas-vijni-provistavi-v-bomboshovishhah-ta-prem-ieri-z-generatorami>,
4. Сущенко Ю., 2021. Деколонізувати одеські сцени: місія здійснена/ «Українська правда». URL: <https://life.prawda.com.ua/columns/2023/08/6/255693/>

5. Kalish Jon, 2023 Why Bread and Puppet, the anti-war theater group, is curiously quiet about Ukraine. URL: <https://vtdigger.org/2023/01/08/why-bread-and-puppet-the-anti-war-theater-group-is-curiously-quiet-about-ukraine/>

6. Солонін М. Блокада Ленінграду. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=plEaSn8YC2w>

7. Кречетников Артем, 2019, Ленинградская блокада: арифметика и политика/Би-би-си. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-46962532>

8. Сайт Театру російської армії. Розділ «Відгуки», 2023. URL: <https://teatarmii.ru/reviews/?type=spectacles&id=6231>.

9. Філіппова Т., 2021, Тринадцять вистав, фільмів та виставок про людей на війні. URL: <https://portal-kultura.ru/articles/anons/332794-trinadsat-spektakley-filmov-i-vystavok-olyudyakh-na-voyne/>

10. Бугулова І., 2023 Перша прем'єра Театру ім. Мосради у новому сезоні "Ненадіслані листи" з Ольгою Кабо в головній ролі присвячена СВО. URL: <https://rg.ru/2023/08/17/reg-cfo/pervaya-premera-teatra-im-mossoveta-v-novom-sezone-neotpravlennye-pisma-s-olgoj-kabo-v-glavnoj-rol-i-posviashchena-svo.html> (17.08.2023)

11. Сайт театру ФЕСТ, 2023, <https://www.thefest.ru/spektakli/ya-dolzha-rasskazat/>

12. Смалюшок В., 2021, За підтримки РІКЦ пройшов показ вистави "Щоденник Ганни Франк". URL: <https://russia-israel.com/blog/pri-podderzhke-rikts-proshel-pokaz-spektaklyadnevnik-anny-frank.html>

13. Свет во тьме/ Вікіпедія. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%B2%D0%BE_%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B5_\(%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%B2%D0%BE_%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B5_(%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC)

14. Прем'єра спектакля о Холокосте «Станция Тевли» прошла в Хабаровске/ Телеканал Хабаровск, 2021 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EztF9zOCdss>

15. Спектакль, который нужно посмотреть в Хабаровске: Театр кукол. «Станция Тевли», 2021,. URL: <https://transsibinfo.com/news/2023-04-27/spektakl-kotoryu-nuzhno-posmotret-v-habarovske-teatr-kukol-stantsiya-tevli-2913959>

16. Російські євреї, 2021, URL: <https://jewish.ru/ru/news/articles/194446/>

17. Jewishnews, 2021, URL: <https://jewishnews.com.ua/society/v-kukolnom-teatre-odessiyi-gotovyat-spektakl-o-xolokoste-po-motivam-semejnoj-istorii> та

18. Federation of jewish communities of Ukraine, URL: https://www.fjc.org.ua/templates/blog/post_cdo/aid/1165328/PostID/107628

19. Одеський академічний театр ляльок. URL: <https://www.facebook.com/teatrPastera15a>

20. Ксенія Кирилова, 2023, Від Голокосту до війни: як педагог із Сан-Франциско створила онлайн-театр за участю дітей із України/ ForumDaily. URL: <https://www.forumdaily.com/uk/ot-xolokosta-do-voyny-kak-pedagog-iz-san-francisko-sozdala-onlajn-teatr-s-uchastiem-detey-iz-ukrainy/>

21. Галка: інформаційне агентство новин. «Бабин Яр»: у франківському драмтеатрі презентували виставу про жертв Голокосту. URL: <https://galka.if.ua/babyn-yar-u-frankivskomu-dramteatri-prezentuvay-vystavu-pro-zhertv-golokostu-foto/>

22. Козирева Т., 2021 У Львові представили прем'єру вистави про Голокост «Діти Ноя» за Еріком-Еммануелем Шміттом, 2021. URL: <https://day.kyiv.ua/article/taum-aut/plyvemo-dali>

23. о. Григорій Драус. Річниця львівського театру «Еммануїл» імені Кароля Войтили. URL: <https://rkc.org.ua/blog/2023/03/18/richnyczya-lvivskogo-teatru-emmanuyil-imeni-karolya-voityly/>

24. Загурська Е. Рецензія на виставу «Вожак, або Сім кіл циганського пекла». 2022. URL: <http://teatr-romans.com.ua/7606/>

25. 2020 Аудіовистава про Бабин Яр «29/09»: подорож у минуле, аби осмислити сучасність/Київмапс. URL: <https://kyivmaps.com/ua/blog/audiospektakl-pro-babij-ar-2909-putesestvie-v-prosloe-ctoby-osmyslit-sovremennost>

26. Спориніна М., 2023, Вистава за п'єсою Малгожати Сікорської-Мішук «Валіза» – у Чернівцях. URL: <https://versii.cv.ua/aktsenti/vystava-za-p-yesoyu-malgozhaty-sikorskoyi-mishhuk-valiza-u-chernivtsyah/61834.html>

27. Суспільне: «Реальні історії Голокосту». У Чернівцях покажуть виставу про геноцид євреїв. URL: <https://suspihne.media/209570-realni-istorii-golokostu-u-chernivcah-pokazut-vistavu-pro-genocid-єvreiv/>

28. Каневський Д., 2021 Скандальна п'єса "Голокост Кабаре" була поставлена в Києві. URL: <https://cutt.ly/Qwxp5Ekj>

29. Чигир С., 2017, Організатори вистави "Голокост кабаре" вибачилися за вивіску в центрі Києва. URL: https://zn.ua/ukr/ukraine/organizatori-vistavi-golokost-kabare-vibachilisya-za-vivisku-v-centri-kiyeva-240866_.html

30. Яремак П., 2022 Сценічне дзеркало війни. URL: <https://tyzhden.ua/stsenichne-dzerkalovijny/>

Nataliia Borodina

NARRATIVES OF THE SECOND WORLD WAR AND THE HOLOCAUST IN THE UKRAINIAN AND RUSSIAN THEATRICAL SPACE

Abstract: The problem of the Second World War and the Holocaust is perceived radically differently in the Russian and Ukrainian theater spaces. The performance "Kaddish" of the Odessa Academic Theater of Puppets is a unique material for analyzing the difference in narratives – it was only one show that was first staged in Russia, and then moved to Odessa without changing the language and scenery and was perceived in a completely different way and entered into the Ukrainian narrative of memory processing. We compared theatrical performances devoted to the Second World War and the Holocaust in the Russian and Ukrainian cultural space from 2014 to 2023 (the beginning of the war and the beginning of a full-scale invasion), investigated the narratives of the "all-victorious Russian army" that attacks other countries under the pretext of fighting fascism, which is presented in two contexts: 1) only we can defeat fascism; 2) we must take revenge for our suffering during the Second World War, so the theme of the Holocaust is replaced by the theme of hunger in besieged Leningrad, or it is presented as the theme of "suffering of relatives".

The Ukrainian narrative elaborates the topic of war and the Holocaust precisely as suffering due to the rejection of others, teaches tolerance and inculcates the idea that this should not happen again. In this way Russia created the background for an attack on Ukraine

Key words: Holocaust, Odessa Academic Puppet Theater, Kadish, World War II in theatrical performances.

References

1. Vaulina F., 2023, «Odesa Puppet Theater sent Putin to hell to the dictators»/ *Mirror of the Week*. <https://zn.ua/ukr/CULTURE/odeskij-ljalkovij-teatr-vidpraviv-putina-u-peklo-dodiktatoriv.html>,

2. Vaulina F., 2022, «In Odesa, a requiem performance about the tragedy of the Holocaust was presented with the participation of actors and puppets»/ *Mirror of the Week*. <https://zn.ua/ukr/culture/v-odesi-predstavili-vistavu-rekvijem-pro-trahediju-holokostu-za-uchasti-aktoriv-ta-ljalok.html>

2. Polishchuk V., 2023, «Theaters in Odessa: how they survive and give performances during the war» / *Odesa Life*. <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/odeski-teatri-pid-chas-vijni-pro-vistavi-v-bomboshovishhah-ta-prem-ieri-z-generatorami>,

3. Sushchenko Yu., 2021. «Decolonize Odesa scenes: mission accomplished»/ *Ukrainian Pravda*. <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/6/255693/>

4. Kalish Jon, 2023 *Why Bread and Puppet, the anti-war theater group, is curiously quiet about Ukraine*. <https://vtdigger.org/2023/01/08/why-bread-and-puppet-the-anti-war-theater-group-is>

curiously-quiet-about-ukraine/

5. Solonin M. *Blockade of Leningrad*. <https://www.youtube.com/watch?v=pIEaSn8YC2w>

6. Artem Krechetnikov, 2019, «Leningrad Blockade: Arithmetic and Politics»/BBC. <https://www.bbc.com/russian/features-46962532>

7. Website of the Theater of the Russian Army. Section "Reviews", 2023. <https://teatrarmii.ru/reviews/?type=spectacles&id=6231>.

8. Filippova T., 2021, *Thirteen performances, films and exhibitions about people at war*. <https://portal-kultura.ru/articles/anons/332794-trinadsat-spektakley-filmov-i-vystavok-o-lyudyakh-na-voyne/>

9. Bugulova I., 2023 *The first premiere of the Theater named after Mosrad in the new season of "Unsent Letters" with Olga Kabo in the lead role is devoted to SVO*. <https://rg.ru/2023/08/17/reg-cfo/pervvaia-premera-teatra-im-mossoveta-v-novom-sezone-neotpravlennye-pisma-s-olgoj-kabo-v-glavnoj-rol-i-posviashchena-svo.html> (17.08.2023)

10. Website of the FEST theater, 2023, <https://www.thefest.ru/spektakli/ya-dolzha-rasskazat/>

11. Smalyushok V., 2021, *With the support of RICC, the play "Anna Frank's Diary" was shown*. <https://russia-israel.com/blog/pri-podderzhke-riks-proshel-pokaz-spektaklya-dnevnik-anny-frank.html>

12. Light in darkness/ Wikipedia (Russian). [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%B2%D0%BE_%D1%82%D1%8C%D0%BC_%D0%B5_\(%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%B2%D0%BE_%D1%82%D1%8C%D0%BC_%D0%B5_(%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC)

13. The premiere of the play about the Holocaust "Tevly Station" took place in Khabarovsk/ Telekanal Khabarovsk, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=EztF9zOCdss>

14. A must-see show in Khabarovsk: Puppet Theater. "Tevly Station", 2021. <https://transsibinfo.com/news/2023-04-27/spektakl-kotoryy-nuzhno-posmotret-v-habarovske-teatr-kukul-stantsiya-tevli-2913959>

15. Russian Jews, 2021, <https://jewish.ru/ru/news/articles/194446/>

16. Jewishnews, 2021, <https://jewishnews.com.ua/society/v-kukulnom-teatre-odessiyi-gotovyat-spektakl-o-xolokoste-po-motivam-semejnoj-istorii> and

17. Federation of Jewish communities of Ukraine, 2021 https://www.fjc.org.ua/templates/blog/post_cdo/aid/1165328/PostID/107628

18. Odessa Academic Puppet Theater. <https://www.facebook.com/teatrPastera15a>

19. Kyrylova Kseniya, 2023, «From the Holocaust to the war: how a teacher from San Francisco created an online theater with the participation of children from Ukraine» / *ForumDaily*. <https://www.forumdaily.com/uk/ot-xolokosta-do-vojny-kak-pedagog-iz-san-francisko-sozdala-onlajn-teatr-s-uchastiem-detey-iz-ukrainy/>

20. Jackdaw: news agency. "Babin Yar": a play about the victims of the Holocaust was presented in the Frankiv drama theater. <https://galka.if.ua/babyn-yar-u-frankivskomu-dramteatru-prezentuvaly-vystavu-pro-zhertv-golokostu-foto/>

21. Kozyreva T., 2021 *The premiere of the play about the Holocaust "Children of Noah" by Eric-Emmanuel Schmitt, 2021, was presented in Lviv*. <https://day.kyiv.ua/article/taym-aut/plyvemodal>

22. Draus Hryhoriy, 2023, *Anniversary of Karol Wojtyla "Emmanuel" theater in Lviv*. <https://rkc.org.ua/blog/2023/03/18/frichnyczya-lvivskogo-teatru-emmanuyil-imeni-karolya-vojtyly/>

23. Zagurska E., 2022, *Review of the play "The Leader, or Seven Circles of Gypsy Hell."* <http://teatr-romans.com.ua/7606/>

24. Audio performance about Babyn Yar "29/09": a journey into the past to understand the present/Kyivmaps. 2020. <https://kyivmaps.com/ua/blog/audiospektakl-pro-babij-ar-2909-putesestvie-v-prosloe-ctoby-osmyslit-sovremennost>

25. Sporynina M., 2023, *Performance based on Malgozhata Sikorska-Mishchuk's play "Suitcase" - in Chernivtsi*. <https://versii.cv.ua/aktsenti/vystava-za-p-yesoyu-malgozhaty-sikorskoyi-mishhuk-valiza-u-chernivtsyah/61834.html>

26. Public: "Real stories of the Holocaust". Chernivtsi will show a play about the genocide of the Jews.2022, <https://suspilne.media/209570-realni-istorii-golokostu-u-cernivcah-pokazut-vistavu-pro-genocid-evreiv/>

27. Kanevsky D. 2021, *The scandalous play "Holocaust Cabaret" was staged in Kyiv.* <https://cutt.ly/Qwxp5Ekj>

28. Chyhyr S., 2017, *The organizers of the show "Holocaust Cabaret" apologized for the sign in the center of Kyiv.* https://zn.ua/ukr/ukraine/organizatori-vistavi-golokost-kabare-vibachylisya-zavivisku-v-centri-kiyeva-240866_.html

29. Yaremak P. 2022, *Stage mirror of war.* <https://tyzhden.ua/stsenichne-dzerkalo-vijny/>

Стаття надійшла до редакції 03.07.2023